

Valsts parāds un budžeta deficīts

Avots: <http://www.levo.com/articles/career-advice/how-my-first-grown-up-job-landed-me-in-debt>.

Parāds veidojas, kad esi kaut ko no kāda aizņemies. Tāpat parādu var saukt arī par aizņēmumu, kas kaut kad nākotnē jāatdod. Parasti nepieciešamība aizņemties rodas, kad vēlamies tērēt vairāk, nekā esam nopelnījuši.

Ko darīt, ja vēlamies tērēt vairāk nekā nopelnām?

Sākotnēji iedomājies sevi kāda cilvēka vietā, kas katru mēnesi saņem noteiktus ienākumus. Ja iedomājies sevi un vēl nestrādā, visticamāk, šie ienākumi būs Tava kabatas nauda vai stipendija, ja kādu no vecākiem – šie ienākumi būs viņa alga vai peļņa. Katrs ienākumus tērē savu vajadzību apmierināšanai, un lielā mērā to, cik daudz iztērēts, nosaka ienākumu apjoms. Taču reizēm gadās mēneši, kad nākas iztērēt vairāk, nekā esi nopelnījis. Piemēram, Ziemassvētkos gribi draugiem un radiem nopirkt dāvanas vai pēkšņi salūst Tavs velosipēds vai automobilis, tas steidzami jāved uz servisu un jālabo. Šajos mēnešos, visticamāk, iztērēsi vairāk, nekā ļauj Tavi mēneša ienākumi, tāpēc ar esošā mēneša ienākumiem vien nepietiks, būs jādomā, kur ņemt papildu līdzekļus. Tev noteikti būs vairākas iespējas, kā šos papildu līdzekļus iegūt. Pirmkārt, visvienkāršāk būs, ja pats būsi iekrājis no iepriekšējo mēnešu ienākumiem. Ja iekrājumu nav, ir vēl divi varianti – vai nu pārdot kaut ko, kas Tev pieder, un no saņemtās naudas segt šos papildu izdevumus, vai arī no kāda (radiem, draugiem vai kaimiņiem?) aizņemties, ja vien ir kāds, kurš būs ar mieru Tev aizdot. Ja nekādi nespēsi rast līdzekļus papildu izdevumu segšanai, nekas cits neatliks kā vai nu atlikt šos papildu tēriņus, vai arī savilkt jostu un trūkstošo naudiņu gūt, citām lietām tērējot mazāk. Loģiski, vai ne?

Avots: http://www.indiaonline.com/article/news-top-story/investment-growth-more-over-fiscal-deficit-what-mfs-want-115022400450_1.html.

Ļoti līdzīgi ir valstij. Ja tā kādā periodā vēlēšies tērēt vairāk nekā nopelna, tās budžetā naudas nepietiks, tāpēc radīsies budžeta deficīts. Valstij nāksies meklēt iespējas, kur ņemt papildu līdzekļus, lai segtu iztrūkumu jeb, kā ekonomisti mēdz teikt, lai finansētu deficītu. 1. attēlā apkopoti iespējamie risinājumi.

Tāpat kā rīkojoties ar personisko budžetu, arī valsts šo deficītu (izrūkumu) var samaksāt šādi:

- 1) izmantojot uzkrājumus (tie būtu jāveido iepriekšējos gados vai mēnešos);
- 2) pārdodot citiem kaut ko, kas ir tās īpašumā (privatizācija). Var pārdot valsts īpašumā esošus uzņēmumus, ēkas, zemi, mežus u.c.;
- 3) aizņemoties nepieciešamos līdzekļus no citiem (no bankām, uzņēmumiem, iedzīvotājiem, citām valstīm vai starptautiskām institūcijām).

Rodas papildu tēriņi, kas pārsniedz ieņēmumus

Tērē vairāk par saņemto
(budžeta deficīts)

Netērē vairāk
par saņemto

Izmanto
uzkrājumus

Pārdod kaut ko,
kas ir īpašumā
(privatizācija)

Aizņemas

Samaksā papildu
tēriņus, citām
lietām tērējot
mazāk

Atliek papildu
tēriņus

1. attēls. Iespējamie risinājumi valsts budžeta deficīta situācijā

Realitātē visbiežāk valstis izmanto 3. variantu – aizņemoties līdzekļus no citiem, jo parasti brīvu uzkrājumu tām nav un pēkšņi pārdot valsts īpašumus nav iespējams – privatizācijas process parasti ilgst vairākus gadus un neļauj nekavējoties iegūt nepieciešamo naudu. Arī Latvijai (līdzīgi kā citām Eiropas valstīm) 3. risinājums ir visaktuālākais. Tāpēc tālāk tiks skaidrots, kādas sekas ir šādai aizņēmuma ņemšanai tuvākā un tālākā nākotnē un kā budžeta deficīts un valsts parāds iet roku rokā.

Kā veidojas valsts parāds?

Avots: <http://www.naudasskola.lv/lv/tv-raidijums-naudas-zimes?birka=32#n419-budzeta-deficita-atvars>.

Kā tika noskaidrots iepriekš, ja valsts vēlēšies tērēt vairāk nekā ieņemt budžetā, visbiežāk tai nāksies šo izrūkumu (deficītu) samaksāt aizņemoties. Kad aizņemamies, veidojas parāds, tāpēc valsts gadījumā visu šo neatmaksāto aizņēmumu kopsumma tiek saukta par **valsts parādu**.

Ja pieņem, ka valsts budžeta deficītu samaksā aizņemoties (un lielākajā daļā gadījumu tas tā ir), samērā pašsaprotami, ka noteikta gada laikā valsts parāds pieaugs aptuveni par tā paša gada budžeta deficīta tiesu. Savukārt, ja valsts budžetā būs pārpalikums, šo pārpalikumu, visticamāk, izmantos vai nu esošā parāda atmaksai, vai arī atlicinās priekšdienām, lai būtu līdzekļi gadījumos, kad budžetā to pietrūks (būs deficīts), pārpalikumu ietaupot, lai samaksātu nākotnē gaidāmo parādu. Tādējādi var pieņemt (un praksē tas arī pierādījies), ka ilgākā laika posmā budžeta pārpalikums samazina parāda apjomu tieši par pārpalikuma apjomu. Šī sakarība starp budžeta bilanci un deficītu aplūkojama 2. attēlā.

Ekonomikā, līdzīgi kā matemātikā un citās eksaktajās zinātnēs, ko vien var, cenšas izteikt pēc iespējas īsākā veidā tā, lai visi neatkarīgi no valodas, kurā runā, saprastu likumsakarības vienādi. Tas arī ir iemesls, kāpēc ekonomisti arvien vairāk sakarību cenšas izteikt tieši matemātiskās sakarībās – formulās. Mēģināsim soli pa solim nonākt līdz matemātiskai sakarībai starp parādu un budžetu.

Piemēri

2014. gada beigās esošo parāda apjomu apzīmēsim ar vārdu $Parāds_{2014}$. Kā zināms, parāds nākamā (2015.) gada beigās būs atkarīgs no tā, kāda būs budžeta bilance nākamajā (2015.) gadā. Ja nākamā (2015.) gada budžetā būs deficīts, parāds nākamā gada beigās palielināsies par deficīta tiesu, bet, ja tajā būs pārpalikums, parāds samazināsies par pārpalikuma apjomu. Abus gadījumus iespējams izteikt sakarībās:

$$Parāds_{2015} = Parāds_{2014} + Deficīts_{2015} \quad (1)$$

vai

$$Parāds_{2015} = Parāds_{2014} - Pārpalikums_{2015} \quad (2).$$

Vērotājs ar labām matemātikas zināšanām, iespējams, būs jau pamanījis, ka šīs abas formulas iespējams apvienot vienā formulā, kur deficītu un pārpalikumu aizstāj **budžeta bilance**:

$$Parāds_{2015} = Parāds_{2014} - Budžeta\ bilance_{2015} \quad (3).$$

Aplūkosim vienu konkrētu piemēru ar konkrētiem skaitļiem, lai formula būtu labāk saprotama.

Uzdevums. Aizpildi tabulu par divām iedomātām valstīm Alfū un Betu, pamatojoties uz 1. tabulā dotajiem lielumiem (datiem)!

Valsts	<i>Parāds</i> ₂₀₁₄	<i>Budžeta bilance</i> ₂₀₁₅	<i>Parāds</i> ₂₀₁₅
Alfa	100	20	?
Beta	100	-20	?

1. tabula. Valstu finanšu rādītāji par 2014. un 2015. gadu (dālderu)

Risinājums. Kā redzams tabulā, abām valstīm – Alfai un Betai – 2014. gada beigās parāds bija vienāds (100 dālderu). 2015. gadā Alfas budžeta bilance bija 20 dālderu, tātad tā bija saimniekojusi ar pārpalikumu un pārpalikumu izmantos parāda atmaksai. Tādējādi parāds 2015. gada beigās Alfai samazināsies. Izmantojot (3) formulu, var aprēķināt Alfas parādu 2015. gada beigās:

$$Parāds_{2015} = Parāds_{2014} - Budžeta\ bilance_{2015} = 100 - 20 = 80 \text{ dālderu.}$$

Kā redzams, izmantojot (3) formulu, Alfas parāds tiešām samazinājās un 2015. gada beigās bija 80 dālderu. Tagad aplūkosim Betas finanses. Betas valdība 2015. gadā bija atļāvusies tērēt vairāk nekā iekasēja ieņēmumos, tādējādi tās budžets bija ar deficītu (budžeta bilancei – mīnusa zīme). Trūkstošā nauda Betas valdībai būs kaut kur jāaizņemas, palielinot parādu. Tas pats ir spēkā, arī izmantojot (3) formulu:

$$Parāds_{2015} = Parāds_{2014} - Budžeta\ bilance_{2015} = 100 - (-20) = 100 + 20 = 120 \text{ dālderu.}$$

Tātad Betas parāds 2015. gada beigās tiešām pieaugs un sasniegs 120 dālderu. Šis piemērs uzskatāmi attēlo, kāda ir divu pilnīgi pretēju budžeta bilanču ietekme uz valsts parādu.

Papildinformācija

Valsts parāda dinamikas vispārīgā formula

Ekonomisti (tāpat kā matemātiķi un vairākums citu cilvēku) nevēlas darīt neko lieku. Ja aplūko (3) formulu, tā ir samērā gara, tajā ir daudz teksta un nez vai tā kaut ko izteiks kādam, kurš neprot latviešu valodu. Tā kā ekonomistam jāorientējas ne tikai lietās, kas saistītas ar viņu pašu un viņa valsti, bet arī apkārtējās valstīs un situācijā pasaulē kopumā, ir saprotams, ka speciālisti agri vai vēlu sāk lietot vienotu pierakstu, kas balstīts uz vienotu valodu. Tā kā pašlaik pasaulē komercdarbības un zinātnes valoda ir angļu valoda, apzīmējumi un formulas visbiežāk tiek veidotas, pamatojoties uz angļu valodu. Angļu valodā parāds ir *debt* un budžeta bilance ir *budget balance*, tāpēc (3) formulas pieraksts ir šāds:

$$Debt_{2015} = Debt_{2014} - Budget\ balance_{2015} \quad (4).$$

Lai formulās nebūtu jālieto tik daudz teksta, parasti vārdus aizstāj ar šo vārdu pirmajiem burtiem:

$$D_{2015} = D_{2014} - BB_{2015} \quad (5).$$

Visbeidzot, lai formula būtu daudz plašāk lietojama un izteiktu sakarību starp parādu un budžeta bilanci jebkuros divos gados, nevis tikai 2014. un 2015. gadā, arī indeksus 2014 un 2015 aizstāj ar burtiem. Parasti esošo gadu apzīmē ar burtu t , nākamo gadu ar $t + 1$, aiznākamo ar $t + 2$ utt. Līdzīgi iepriekšējo gadu apzīmē ar $t - 1$ utt. Izmantojot šo pierakstu, (5) formulu vispārīgā veidā iespējams uzrakstīt šādi:

$$D_{t+1} = D_t - BB_{t+1} \quad (6),$$

kur:

D_t – valsts parāds t gadā (naudas vienībās, piemēram, eiro, ASV dolāros, dālderose u.c.);

BB_t – valsts budžeta bilance t gadā (noteiktās naudas vienībās).